

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2022 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEARBOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2022

1

Vilnius 2022

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2022

1

Vilnius 2022

Žurnalo leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-22-32

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakingoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Iliinojaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).
Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje:
<https://www.istorija.lt/leidiniai/mokslo-zurnalai-ir-testiniai-leidiniai/lietuvos-istorijos-metrastis/672>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2022
© Straipsnių autoriai, 2022

Viktorija Šeina. **Savas svetimas dainius. Adamas Mickewiczius lietuvių literatūros kanone (1883–1940). Monografija.** Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. 2021. – 302 p. ISBN 978-609-425-310-2.

Naujausioje Viktorijos Šeinos monografijoje „Savas svetimas dainius. Adamas Mickewiczius lietuvių literatūros kanone (1883–1940)“ apmąstoma nevienareikšmė Adomo Mickevičiaus (*Adam Bernard Mickiewicz*, 1798–1855) vieta XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje besiformavusiame lietuvių literatūros kanone. Kaip taikliai pastebi knygos autorė, A. Mickevičiaus kūrybos recepcija atskleidžia moderniosios lietuvių visuomenės kultūrinę savivoką, skirtingų kolektyvinio identiteto formų įtampą ir tarpusavio konkurenciją (p. 9). Būtent šiuo aspektu A. Mickevičius, o tiksliau, jis, kaip raktinė figūra, anksčiau figūravo istorikų Egidijaus Aleksandravičiaus¹ ir Dariaus Staliūno² darbuose. Šioje recenzijoje norėtume tęsti pradėtą tradiciją, kai A. Mickevičius yra (ir tampa) istorikų bei literatūrologų bendradarbiavimo, bendrojo tyrimo lauku, ypač kalbant apie XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės laikotarpį. Nesiryžtume vertinti (o tam ir neturime dalykinių kompetencijų), kaip knygoje rekonstruotas lietuviškosios A. Mickevičiaus literatūrinės kanonizacijos³ vaizdas. Norėtume vien pateikti keletą kontekstinio pobūdžio pastabų, kurių, tikimės, monografijos autorei bus naudingos tęsiant įdomius ir svarbius tyrimus.

Pirmiausia norėtume iškelti klausimą, kaip ir kokiame kontekste atsiranda svarstymai apie A. Mickevičių XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių tautinio judėjimo viešojoje retorikoje? Ar nereikėtų „Mickevičiaus klausimo“ svarstyti bendrajame – lietuvių–lenkų

¹E. Aleksandravičius, Mickevičiaus identitetas lietuvių istoriografijoje, *Adomo Mickevičiaus Lietuva*, Kaunas, 1999, p. 13–25.

²D. Staliūnas, Adomas Mickevičius ir tautinis lietuvių panteonas (XIX amžiaus antroji pusė – XX amžiaus pradžia), *Lietuvos kultūra: Romantizmo variantai: mokslinės konferencijos, skirtos Adomo Mickevičiaus 200-osioms gimimo metinėms, medžiaga*, sud. A. Jurgutienė, Vilnius, 2001, p. 65–82.

³Svarbu pažymėti, kad V. Šeina griežtai laikosi pasirinktos tyrimo strategijos. Knygos įvadinėje dalyje apibūdinta kanono samprata, kultūrinės kanono funkcijos nėra teorinis konstruktas, o metodologinė atlikto tyrimo priėiga, kuri paremta visa monografijos struktūra. Todėl monografijoje nagrinėjama ne vien A. Mickevičiaus vieta nacionalinės literatūros projektuose, jo kūrybos vertimų atranka, bet ir poeto memorializacijos sumanymai.

santykių, arba bajorijos vietos modernioje lietuvių tautoje vertinimo – kontekste? Manytume, kad tokia prieiga taip pat leistų paaiškinti, kodėl XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje išryškėjo dvi nacionalinės literatūros sampratos. Juk etnolingvistinės nacionalinės literatūros sampratos pradininkas Jonas Šliūpas (1861–1944) (p. 59) nebuvo toks kategoriškas vertindamas A. Mickevičiaus kūrybą ir jos įtaką. Net atvirksčiai, „Auszros“ (1883–1886) laikais A. Mickevičiaus kūrybą jis priskyrė lietuvių kultūros laukui. J. Šliūpai A. Mickevičius – „sulenkėjęs lietuvis“, kuris nors ir „raszė lenkiszkai“, bet „jautė lietuviszkai ir mislijo“⁴. Šiame tekste J. Šliūpas A. Mickevičių, taip pat kaip istorikus Joachimą Lelewellį (*Joachim Lelewel*, 1786–1861) arba Teodorą Narbutą (*Teodor Mateusz Ostyk-Narbutt*, 1784–1864) įvardija ne vien „prakilnais virais“, bet ir akcentuoja jų luominę priklausomybę, kas savo ruožtu leidžia kelti prielaidą, kad A. Mickevičiaus „įtautinimas“ buvo aktualus ir svarbus svarstant kitas lietuvių tautinio judėjimo problemas.

Pirmojo nelegalaus lietuviškojo periodinio leidinio laikais J. Šliūpas tikėjosi, kad lenkakalbė bajorija taps moderniosios lietuvių tautos dalimi. Šiuose svarstymuose būta pragmatinio išskaičiavimo. J. Šliūpas buvo įsitikinęs, kad modernios lietuvių tautos kūrimo sėkmė priklauso ne vien nuo lietuvių kalbos puoselėjimo, bet ir nuo tinkamo ekonomikos, švietimo ir bendruomeninio gyvenimo lygmens⁵, keliant kurį būtinas valstietijos ir bajorijos bendras sutelktumas. Neatsitiktinai tais pačiais 1884 m., kai rašė apie A. Mickevičių, J. Šliūpas periodinėje spaudoje skatino neeskaluoti prisiminimų apie baudžiavos laikus, neminėti „anas praėjusių gadiniu kanczias“⁶, o kaip tik atvirksčiai – valstiečiams ir bajorams kelti krašto ekonominę gerovę, „užmirštant“ buvusius socialinius konfliktus. Išvykęs į JAV J. Šliūpo ankstesnis požiūris į bajorijos svarbą moderniosios lietuvių tautos tautokūros procesuose keitėsi. 1890 m. išleista J. Šliūpo knyga „Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai“, kurioje išryškėjo jo etnolingvistinė nacionalinės literatūros samprata, buvo bajorijos pasikeitusių vertinimų atspindys. Po dvejų metų – 1892 m. lietuviškajame periodiniame leidinyje „Apszvieta“ (1892–1893) J. Šliūpas viešai kvietė atsisakyti bajorijos „įtautinimo“ idėjos, netikėjo jos sėkmingumu ir net kategoriškai teigė, kad lietuvių tauta (jo manymu, valstiečiai) „gali gerokai užvažiuoti per kailį“ bajorams⁷. Trečiasis „Lietuvos istorijos“ versijos tomas „Gadynė šlėktos viešpatavimo, 1569–1795“⁸ (1909 m.) galutinai vainikavo minėtų vertinimų kaitą. J. Šliūpas bajoriją laikė atsakinga už Lietuvos valstybingumo praradimą ir jau vienareikšmiškai laikė lenkų tautos dalimi. Istoriko Augustino Janulaičio pateiktus A. Mickevičiaus kūrybos vertinimus (p. 50) taip pat galėjo

⁴J. Sz. [J. Šliūpas], Bicziiulistė, *Auszra*, 1884, nr. 1–3, p. 70.

⁵D. Staliūnas, Lietuvos idėja „Aušroje“, *Archivum Lithuanicum*, 2003, t. 15, p. 274.

⁶Kūksztis [J. Šliūpas], Isz Lietuvos. Lietuvoje, *Auszra*, 1884, nr. 5–6, p. 182.

⁷[J. Šliūpas], Iszlygos atgijimo Lietuvos, *Apszvieta*, 1892, nr. 2, p. 81.

⁸J. Šl. [J. Šliūpas], Įzenga, *Gadynė šlėktos viešpatavimo Lietuvoje (1569–1795 m.)*, Chicago, 1909, p. 4.

skatinti jo nuostatos bajorijos atžvilgiu. A. Janulaitis bajorijos nepriskyrė lietuvių tautai, nes ji esą išsižadėjo savo prigimtinio tautiškumo. Savo kituose darbuose, kurie buvo vienalaikiai su A. Mickevičiaus vertinimais, A. Janulaitis akcentavo tautinę, socialinę bei psichologinę takoskyrą tarp bajorijos ir valstietijos⁹. Tačiau tuo pačiu metu A. Janulaitis buvo vienintelis, kuris XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje lietuvių kalba ir atskiru leidiniu pristatė A. Mickevičiaus kūrybą. Tai leidžia kelti prielaidą, kad poeto „atsisakymas“ nebuvo toks paprastas ir sklandus netgi tai lietuvių inteligentijos daliai, kuri užėmė radikalią poziciją vertinant lietuvių ir lenkų tautinių judėjimų santykius bei netikėjo bajorijos įtraukimo į modernią lietuvių tautą projektų sėkme.

Monografijos autorė A. Mickevičiaus literatūrinę „kanonizaciją“ suskirstė į du chronologinius etapus – 1883–1905 ir 1905–1940 m. Tačiau knygoje lieka atviras klausimas, kodėl 1905 m. pasirinkti kaip kertinis atskaitos taškas? Skaitant knygos įvadinę dalį, susidaro įspūdis, kad ši riba brėžiama remiantis istoriniu kontekstu, atsižvelgiant į naujas tautines ir visuomenines veiklos raiškos galimybes, atsivėrusias po 1905 m. įvykių. Taip, XX a. pradžioje lietuvių, taip pat kaip lenkų, iš dalies baltarusių inteligentija galėjo išreikšti savo vertinimus pasitelkusi legalias visuomenės informavimo priemones. Tačiau ar įvyko esminių pokyčių A. Mickevičiaus ir jo kūrybos vertinimuose? Manytume, kad dienraščio „Vilniaus žinios“ (1904–1909) pavyzdys yra vienas tinkamiausių naujiems vertinimams atskleisti. Ir net 1905 m., kai šis pirmasis legalus lietuviškasis dienraštis Lietuvoje turėjo daugiausia korespondentų ir skaitytojų, o jo „idėjiniai vadovai“ buvo Petras ir Jonas Vileišiai, ryškėjo trys skirtingos A. Mickevičiaus vertinimo koncepcijos.

Daliai (o tokių buvo dauguma) rašiusių į „Vilniaus žinias“ A. Mickevičius dar buvo savas – „lietuvis, o ne lenkas“¹⁰. Kaip teigė vienas iš dienraščio vedamųjų straipsnių autorių: „Mes drįstame pasakyti, kad Mickevičia buvo lietuvis, o ne lenkas dėlto, kad jo Tėvynė buvo Lietuva, kurią jis mylėjo ir apdainavo“¹¹. „Vilniaus žiniose“ iškelta poeto kūrybos įtaka skatinant ir ugdant patriotinius jausmus¹², pateikti poetinių kūrinių vertimai į lietuvių kalbą¹³, o atvykę į Vilnių Marijampolės gimnazijos mokiniai skatinti aplankyti A. Mickevičiaus memorializacijos vietą Šv. Jonų bažnyčioje¹⁴. Tuo pat metu dienraštyje buvo tęsiama J. Šliūpo etnolingvistinės nacionalinės literatūros samprata:

⁹ P. Daujotas [A. Janulaitis], *Kur mūsų išganymas? (iš visur surinkta medega mūsų programui)*, Plympton, PA, 1902, p. 78–79.

¹⁰ Vilnius, 21 gruodžio, *Vilniaus žinios*, 1904, nr. 12, p. 1.

¹¹ Ten pat.

¹² Mūsų išėivystė, ten pat, 1905, nr. 50, p. 1; T. Gr. [?], Kitur, ten pat, nr. 100, p. 2; Pilypas [?], Mūsų mokyklos, ten pat, nr. 124, p. 3.

¹³ Zaose (Minsko gubern. Naujapilės pav.), ten pat, nr. 173, p. 3.

¹⁴ Senapilės (Marijampolės) gimnazijos mokinių-lietuvių ekskursija į Vilnių ir Trakus, ten pat, 1905, nr. 288, p. 3.

A. Mickevičiaus kūryba vienareikšmiškai vertinta kaip lenkų kultūros ir raštijos dalis¹⁵. Tačiau dalis šių vertinimų gimė kaip atsakas į lenkų inteligentijos požiūrį (išreikštą periodinėje spaudoje) lietuvių tautinio judėjimo atžvilgiu¹⁶. Tiesa, „Vilniaus žiniuose“ ieškota ir tarpinių pozicijų: A. Mickevičius įvardytas „garsiuoju poetu“¹⁷ nevertinant jo etninės kilmės ar tautinės tapatybės. Tačiau (bent 1905 m.) šio dienraščio skaitytojui buvo palikta laisvė – jis galėjo dalyvauti A. Mickevičiaus 50-metų mirties metinių minėjimuose Vilniuje arba Kaune¹⁸ su savo individualiais vertinimais. O tokių tikrai būta, ir kaip taikliai pastebėjo knygos autorė, pirmiausia tarp dvikalbių arba lenkų kalbą gerai įvaldžiusių XX a. pradžios lietuvių rašytojų (p. 88).

Vienas iš jų – Mečislovas Davainis-Silvestraitis (*vel* Davainis-Silvestravičius, Dovoina-Sylvestravvyčius, Dovoina-Sylvestravvyče, Dovoina-Sylvestravičė, *Mieczysław Apoloniusz Dowojna-Sylwestrowicz*, 1849–1919), 1905 m. asmeniškai dalyvavęs A. Mickevičiaus mirties metinių išskilmėse Vilniuje Šv. Jonų bažnyčioje bei lenkų kalba surašytame kvietime išreiškęs savo poziciją. A. Mickevičius jam buvo „litvinas“¹⁹. M. Davainis-Silvestraitis vertė A. Mickevičiaus kūrybą (p. 77), nors neturėjo tokių poeto literatūrinės kanonizacijos įrankių, kaip, pavyzdžiui, rašytoja Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana (1877–1930), dirbusi Marijampolės lietuviškoje mergaičių progimnazijoje. Reikėtų pastebėti, kad 1910 m. viename savo straipsnių ji pastebėjo, kad A. Mickevičius „yra tipiškas lietuvių dvasios išreiškėjas, nors visiškai savuoju jo pavadinti ir neturime teisės“ [pabraukta mano – O. M.] (p. 88). Manytume, kad šis M. Pečkauskaitės užakcentavimas nebuvo atsitiktinis. Ji rašė lietuviškajame dienraštyje „Viltis“ (1907–1915), kuriame teisę kalbėti turėjo vien ta bajorijos dalis, kuri apsisprendė pasirinkti lietuvių kalbą. Manytume, kad M. Pečkauskaitė puikiai suvokė, kad XX a. pradžioje, kai lietuvių tautinio judėjimo viešojoje retorikoje radikalėjo lenkų tautinio judėjimo vertinimai, abejota bajorijos „įtautinimo“ projektų sėkme, A. Mickevičius ir jo kūryba turėjo pasitraukti iš nacionalinės literatūros kanono, o savas poetas galėjo likti tik pavieniams lietuvių inteligentams.

Olga Mastianica
(Lietuvos istorijos institutas)

¹⁵ G-ys [?], Liوسي laiškai, ten pat, nr. 187, p. 4; Kun. B y l a [?], Atsakymas lenkų dienraščiams „Gazeta Polska“ ir „Wiek“, ten pat, nr. 89, p. 1.

¹⁶ Kun. B y l a [?], Atsakymas lenkų dienraščiams „Gazeta Polska“ ir „Wiek“, ten pat, nr. 89, p. 1.

¹⁷ Atbalsiai. Vilniuje, ten pat, nr. 267, p. 2.

¹⁸ Ten pat, nr. 256, p. 2; Kaunas, ten pat, nr. 269, p. 4.

¹⁹ Plg. žr.: M. Davainio-Silvestraičio redaguotas kvietimas į Mickevičiaus 50-ųjų mirties metinių minėjimą Vilniaus šv. Jonų bažnyčioje (1905 m. lapkričio 12(25) d.), Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraščių skyrius, f. 1, b. 1836 (*varia*); skelbta knygoje: O. Mastianica, *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia)*, Vilnius, 2016, p. 26.